

Петро ЦАРИК, Оксана ОЛИВКО, Ігор ВІТЕНКО

НАЦІОНАЛЬНІ ПРИРОДНІ ПАРКИ ПОДІЛЛЯ У СИСТЕМІ РЕГІОНАЛЬНИХ РЕКРЕАЦІЙНИХ МЕРЕЖ

В рамках концепції про регіональну туристсько-рекреаційну систему розглянуто роль і місце національних природних парків Поділля, їх просторово-функціональні особливості, структуру функціональних зон, розподіл земельних угідь, функціонально-планувальні елементи регіональної туристсько-рекреаційної системи Поділля. Розкрито функціональну роль і значення п'яти НПП Поділля: Кременецькі гори, Мале Полісся, Дністровський каньйон, Подільські товтри, Кармалюкове Поділля.

Ключові слова: регіональна туристсько-рекреаційна система, НПП Поділля, функціонально-планувальні елементи..

Постановка науково-практичної проблеми, актуальність та новизна дослідження. Становлення концепції НПП в Україні відбулось у 70-і роки ХХ ст. рівно через 100 років після створення перших НПП у США. Перший РЛП в Україні "Дністровський каньйон" засвідчив впровадження у практику на початку 90-х років ХХ ст. концепції нових поліфункціональних територій рекреаційно-природоохоронного спрямування місцевого значення, що було реакцією науки на вирішення проблеми впорядкованого відпочинку і оздоровлення населення в Україні. Сприятливі природні рекреаційні ресурси Поділля мінімально залучались у сферу масового відпочинку і оздоровлення місцевого населення. Унікальні природні комплекси втрачали свій рекреаційний потенціал внаслідок їх необґрунтованого вузькогалузевого використання.

Перегляд концептуальних засад розвитку регіону відбувся у 90-і роки ХХ ст. з появою міжнародної стратегії сталого розвитку (Ріо 92), концепції збалансованого розвитку території України (1994), Всеєвропейської стратегії збереження ландшафтного і біотичного різноманіття (1995), законодавчого закріплення формування національної екомережі України у 2000 році та розроблених обласних програм формування регіональних екомереж у 2002 р.

Рекреаційне природокористування розглядають сьогодні як один із природооохоронних, невиснажливих для природних комплексів видів природокористування. У поєднанні із заповідним природокористуванням ці два види складають протиположними традиційним видам природокористування (земле-, водо-, лісо-, надкористування), і належать до природозберігаючих форм. Їм відводиться особлива роль в умовах сталого розвитку пов'язана з оптимізацією природокористування. Інтенсивне формування інтегрованих заповідно-рекреаційних об'єктів впродовж останніх років: транскордонних біосферних резерватів, національних природних

та регіональних ландшафтних парків передбачає їх всебічне вивчення на предмет оцінки їх рекреаційної придатності, потенціалу, наявних сукупних рекреаційних ресурсів, особливостей їх використання та збереження. Аналіз національних природних парків Поділля на предмет їх рекреаційного використання і потенціалу є актуальним на сьогоднішній день, оскільки Подільський регіон попри свою аграрно-індустріальну виробничу спеціалізацію є одним із перспективних регіонів України для розвитку рекреації і туризму.

Ідеї мережевого підходу до організації просторових структур рекреаційно-природоохоронного характеру набули широкого наукового трактування і вжитку в методологічних рамках сучасної географічної науки. Так, використання підходів ландшафтного планування в сучасних умовах реалізації екомережевої концепції дозволяє успішному обґрунтуванню функціонально-планувальної мережі елементів регіональної туристської-рекреаційної системи.

Розвиток туризму і рекреації супроводжується створенням інфраструктури, розробкою туристських маршрутів, освоєнням нових зон відпочинку, формуванням специфічного туристичного продукту. Цей поступальний розвиток потребує розробки спеціальної стратегії територіального розвитку, механізмом здійснення якого має бути процедура ландшафтного планування. Необхідність визначення просторових меж композиційних елементів туристсько-рекреаційних систем продиктована необхідністю їх співставлення з ландшафтною структурою території і аналізом адекватності правового режиму земле- і природокористування.

Аналіз останніх публікацій за темою дослідження. Загальний аналіз оцінки ландшафтних рекреаційних ресурсів Поділля висвітлений у монографії Г.І. Денисика і В.М. Воловика «Рекреаційні ландшафти Поділля» [2] у 2009 році. Питанням розвитку екологічного туризму в межах національних природних парків

було присвячено дисертаційне дослідження О.В.Мищенко «Конструктивно-географічне обґрунтування розвитку екологічного туризму в національних природних парках» [3] у 2012 році. У 2013 році В.В. Худоба захистив дисертацію за темою «Конструктивно-географічні засади оптимізації функціонування регіональних ландшафтних парків Західного Волино-Поділля» [4]. Дану публікацію варто розглядати як продовження тематики оцінки рекреаційного потенціалу і рекреаційних ресурсів, придатності ландшафтів НПП для цілей рекреації і туризму, туристичної доступності парків реалізованої у наукових працях авторами з 2014 по 2020 роки

[4-12].

Виклад основного матеріалу. Формування мережі Національних природних парків Поділля почалось у 27 січня 1996 року із створення Національного природного парку «Подільські Товтри», і завершилось 2 серпня 2013 року створенням Національного природного парку «Мале Полісся». Всього в межах Поділля, на даний момент, функціонує 5 НПП, загальною площею 308813,08 га, що складає 5,06% від загальної площі регіону, та 63,87% від площі природно-заповідного фонду Поділля (табл. 1.).

Таблиця 1

Національні природні парки Поділля в розрізі адміністративних областей

Назва парку	Адміністративна приуроченість	Площа області, га	Площа парку, га	Часта у площі області, %	Частка у площі Поділля, %	Частка у площі ПЗФ області, %	Частка у площі ПЗФ Поділля, %
НПП "Дністровський каньйон"	Тернопільська область	1382300	10829,18	0,78	0,18	8,83	2,24
НПП "Кременецькі гори"	Тернопільська область	1382300	6951,2	0,50	0,11	5,67	1,44
НПП "Подільські Товтри"	Хмельницька область	2062900	261314,2	12,67	4,28	85,26	54,04
НПП "Мале Полісся"	Хмельницька область	2062900	9515,1	0,46	0,16	3,11	1,97
НПП "Кармелюкове Поділля"	Вінницька область	2651300	20203,4	0,76	0,33	37,12	4,18
Разом	Поділля	6096500	308813,08	-	5,06	-	63,87

Водночас в межах Поділля під НПП зайнято 5,06% площ, що є найвищим показником серед заповідних категорій. Це території, на яких встановлено певні режими природоохористування, зокрема заповідного і рекреаційного. Однак детальніший аналіз структури функціональних зон національних і регіональних

парків показав, що вона є доволі розбалансованою. Тільки 6% земель парків входять до складу заповідних зон, що є нижчим показником від середньобласних показників заповідності території Хмельницької (15,9%) і Тернопільської областей (9,9%) (табл. 2).

Таблиця 2

Функціональні зони національних природних парків Поділля

Назва парку	Площа парку, га	Заповідна зона, га (%)	Зона стаціонарної рекреації, га (%)	Зона регульованої рекреації, га (%)	Господарська зона, га (%)
НПП "Дністровський каньйон"	10829,18	2933,13 (27,09)	32,7 (0,30)	5496,63 (50,76)	1356,31 (12,52)
НПП "Кременецькі гори"	6951,2	1255,0 (18,05)	41,6 (0,60)	2825,4 (40,65)	2828,2 (40,70)
НПП "Подільські Товтри"	261314,2	1515,6 (0,58)	339,7 (0,13)	20304,1 (7,77)	239154,8 (91,52)
НПП "Мале Полісся"	9515,1	1800,81 (18,93)	95,15 (1,00)	4757,05 (50,00)	2861,19 (30,07)
НПП "Кармалюкове Поділля"	20203,4	4242,71 (21,00)	202,00 (1,00)	7677,29 (38,00)	8081,36 (40,00)

Частка рекреаційних зон в межах території НПП складає близько 16%, що є наближеним до показника частки сприятливих для рекреаційної діяльності ландшафтів Поділля

(15-20%). І звичайно надмірно високою у структурі функціональних зон парків є частка господарської зони – 78%, що свідчить про необґрунтовано високе залучення до складу парків

сільськогосподарських і лісгосподарських угідь.

Розбалансованою в межах територій НПП є структура земельних угідь. Факт наявних в парках 19,45% ріллі і 3,96% забудованих територій лишній раз підтверджує відсутність

належної наукової експертизи проектів створення НПП, оскільки ці землі не мають ні природоохоронного, а ні важливого рекреаційного призначення. Відрадною є висока частка лісів в межах НПП, середній показник залісненості яких складає 71,77% (табл. 3).

Таблиця 3

Розподіл земельних угідь на територіях НПП

Назва парку	Площа парку, га	Рілля, га (%)	Забудова, га (%)	Ліси, га (%)	Землі під водою, болотами, га (%)	Сіножаті, пасовища, сади, га (%)	Відкриті землі без рослинного покриву, га (%)
НПП "Дністровський каньйон"	10829,18	-	114,88 (1,06)	7116,6 (65,72)	2212,05 (20,43)	342,3 (3,16)	1101,3 (9,37)
НПП "Кременецькі гори"	6951,2	107,1 (1,54)	20,8 (0,3)	6288,6 (98,53)	2,4 (0,03)	71,3 (1,03)	7,8 (0,11)
НПП "Подільські Товтри"	261314,2	158124,6 (60,51)	11044,1 (4,23)	38420,5 (14,7)	8315,17 (3,17)	25775,5 (9,87)	7592,25 (2,91)
НПП "Мале Полісся"	9515,1	-	2,0 (0,02)	9283,1 (97,56)	230,0 (2,42)	-	-
НПП "Кармелюкове Поділля"	20203,4	1212,2 (6,00)	650,75 (3,32)	16518,0 (81,76)	808,14 (4,00)	387,9 (1,92)	626,41 (3,00)

Варто зазначити, що найбільш розбалансованою є структура земельних угідь та функціональне зонування НПП «Подільські Товтри». При створенні парку до його складу було включено: два повністю (Кам'янець-Подільський та Чемеровецький), та один частково (Городоцький) адміністративних райони, зі всіма орними землями, населеними пунктами, транспортною інфраструктурою, промисловістю тощо. До прикладу, в склад парку увійшов Кам'янець-Подільський цементний завод (АТ «Подільський цемент»), який є одним з найбільших виробників цементу в Україні, та ціла низка вапнякових кар'єрів, сировина з яких використовується, в тому числі, для виробництва цементу, різноманітних будівельних матеріалів, відбілювання цукру, та інших потреб. Натомість заповідна зона НПП «Подільські Товтри» складає усього 0,61% території, що вносить значний дисбаланс у структуру функціональних зон НПП Поділля (частка заповідної зони у решта парків складає від 18 до 27%).

Ідеї мережевого підходу до організації просторових структур рекреаційно-природоохоронного характеру набули широкого наукового трактування і вжитку в методологічних рамках сучасної географічної науки. Так, використання підходів ландшафтного планування в сучасних умовах реалізації екомережевої концепції дозволяє успішному обґрунтуванню функціонально-планувальної мережі елементів регіональної туристсько-рекреаційної системи.

Розвиток туризму і рекреації супроводжується створенням інфраструктури, розроб-

кою туристських маршрутів, освоєнням нових зон відпочинку, формуванням специфічного туристичного продукту. Цей поступальний розвиток потребує розробки спеціальної стратегії територіального розвитку, механізмом здійснення якого має бути процедура ландшафтного планування. Необхідність визначення просторових меж композиційних елементів туристсько-рекреаційних систем продиктована необхідністю їх співставлення з ландшафтною структурою території і аналізом адекватності правового режиму земле- і природокористування.

Водночас мережа національних природних парків Поділля складає основу функціонально-планувальних елементів туристсько-рекреаційної системи Поділля.

До складових **функціонально-планувальних елементів ТРС** Поділля відносять (табл.4):

1. **Ареали** – райони зосередження туристсько-рекреаційних (природних, культурно-історичних і санаторно-курортних) ресурсів. В межах туристсько-рекреаційної системи Поділля виділено три туристсько-рекреаційні райони – сукупність рекреаційних зон і туристських комплексів, що сформувались навколо спільних центрів:

Волинський (з центрами Кременець, Почаїв, Славути, Старокостянтинів),

Подільський (з центрами Тернопіль, Сатанів, Хмельницький, Хмільник, Вінниця тощо) і Подністровський (Заліщики, Кам'янець-Подільський, Могилів-Подільський).

Композиційні (функціонально-планувальні) елементи регіональної туристсько-рекреаційної системи Поділля

Складові частини композиції РТРС	Ієрархічні форми функціонально-планувальних елементів	Блоки туристсько-рекреаційних систем (міста і фрагменти міського середовища, рекреаційні зони, блоки екологічного каркасу і фрагменти сільського середовища)
Ареали — райони зосередження туристсько-рекреаційних (природних, культурно-історичних і санаторно-курортних) ресурсів	<i>Туристсько-рекреаційна область</i> - велика територіально-планувальна система відпочинку і туризму, яка включає значні за площею зони і центри тривалого відпочинку і санаторно-курортного лікування об'єднані в єдину систему туристськими трасами в межах однієї або кількох адміністративних областей	Мережа міських поселень, ландшафтно-рекреаційні зони найближчої, середньої і дальньої доступності
	<i>Туристсько-рекреаційний район</i> — частини рекреаційних зон і рекреаційних комплексів, які сформувалися навколо спільного центру в межах одного або кількох адміністративних районів	Ландшафти високої природної та історико-культурної цінності насичені пам'ятками природи та історико-культурної спадщини які сформувались навколо кількох взаємо поєднаних центрів
	<i>Туристсько-рекреаційна місцевість</i> — невелика за площею територія з традиційними видами відпочинку і туризму, яка включає до свого складу один або кілька не великих близько розташованих рекреаційних кластерів і закладів відпочинку, які спеціалізуються на реалізації певного туристсько-рекреаційного модуля	Певні ареали в межах ТРР самодіяльного і організованого рекреаційного освоєння насичені пам'ятками природи та історико-культурної спадщини;
Ядра - функціональні центри ареалів різної ієрархії	<i>Центр (центри) туристсько-рекреаційної області</i> — опорний центр регіональної рекреаційної системи	Найбільш цінні рекреаційні поєднання пам'яток природного і історико-культурного характеру, з розвинутою рекреаційною інфраструктурою (НПП)
	<i>Центр (центри) туристсько-рекреаційного району</i> — допоміжні центри регіональної рекреаційної системи	Цінні рекреаційні поєднання пам'яток природного і історико-культурного характеру, з відносно розвинутою рекреаційною інфраструктурою (РЛП)
	<i>Центр (центри) туристсько-рекреаційних місцевостей</i> - елементарні центри регіональної рекреаційної системи	Окремі пам'ятки природного і історико-культурного характеру, як рекреаційноформуючі об'єкти
Вісі — ландшафтно-маршрутні коридори, які пов'язують між собою ареали і ядра у єдиний територіальний каркас - ТРС	<i>Транзитні вісі</i> — туристсько-рекреаційні траси національного значення.	Річкові сплави, автомобільні маршрути, туристичні поїзди тощо
	<i>Основні регіональні вісі</i> — туристсько-рекреаційні маршрути обласного значення	Маршрути водного туризму (байдарочні тощо, протяжністю більше 150-200 км, траси велотуризму (протяжністю більше 200 км), багатоденні маршрути кінного туризму, автомобільні маршрути тощо
	<i>Місцеві вісі</i> — маршрути місцевого значення	Водні маршрути незначної протяжності, маршрути пішого, вело, кінного, авто-туризму
Локуси — об'єкти туристсько-рекреаційної сфери	<i>Заклади відпочинку і туризму</i> - організовані об'єкти туристсько-рекреаційної сфери	Комплекси рекреаційно-туристичної інфраструктури, будинки відпочинку, санаторії, профілакторії, будинки мисливця і риболова, туристські притулки
	<i>Місцевості самодіяльного туризму</i>	Наметові містечка, стоянки на маршрутах, сюжетні вузли маршрутного сценарію (місця зупинок на маршрутах і екскурсій)

Основа туристсько-рекреаційних районів складають *туристсько-рекреаційні місцевості* – невеликі за площею території з наявними регіональними ландшафтними парками, традиційними видами відпочинку і туризму з *центрами (ядрами)* – *малими містами, містечками і селищами*, які спеціалізуються на реалізації

певного рекреаційного модуля .

2. **Ядра** — *центри РТРС різних рангів*. Великі центри РТРС (зокрема Вінниця, Хмельницький, Тернопіль, Кам'янець-Подільський) концентрують в своїх межах не тільки більшу частину об'єктів туристської індустрії: готелі, мотелі, кафе, ресторани, автостоянки тощо.

До них направлені основні туристські потоки, які «гальмуються» в їх межах на певний час. Ядра можуть займати транзитне положення на осі РТРС національного рівня Київ-Буковель (Бучач) або функціонувати у бокових відгалуженнях (променях) РТРС (Зарваниця). У такому випадку ядра можуть слугувати центрами районоутворення (м. Бережани, м. Меджибіж, м. Ладижин) для ареалів регіонального рангу. Потоки туристів і рекреантів, доставлені в регіональне ядро по осі національного рангу, можуть у подальшому радіально розосередитись регіональними трасами-вісями для відвідування місцевих туристських визначних місць. Ядра поділяють на: національного (НПП), регіонального (РЛП), місцевого і локального значення.

3. Вісі туристсько-рекреаційної систе-

ми. Вісі виявляються як мережа функціонуючих туристських маршрутів, які мають бути класифіковані і нанесені на картографічну основу у відповідності зі своєю значимістю. Серед них транзитні національного рангу (Львів-Тернопіль-Хмельницький-Вінниця-Умань), (Житомир-Хмельницький-Кам'янець-Подільський-Чернівці), обласні (Тернопіль-Збараж-Вишнівець-Кременець-Почаїв; Вінниця-Тиврів-Мурафа-Могилів-Подільський), місцеві (Бережани-Жуків-Урмань-Розгадів; Дунаївці-Нова Ушиця-Могилів-Подільський тощо). За типами осей їх поділяють на: автомобільні, велосипедні, водні, піші (водні - «На хвилях Тіраса», «Південним Бугом»), піші (піші – еколого-освітні стежка «До пущі відлюдника», туристичні маршрути) кінні - Медборами, тощо) (рис.1.).

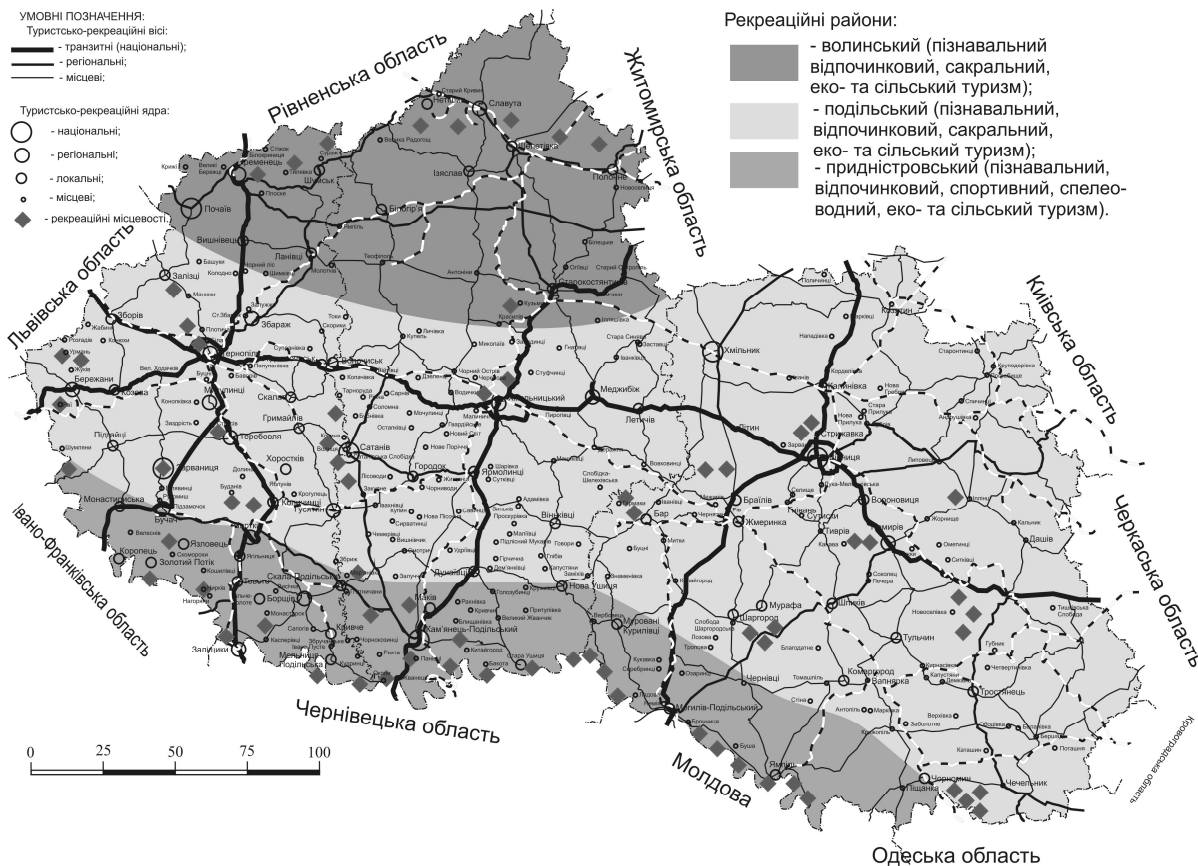

Рис.1. Елементи функціонально-планувальної структури РТРС Поділля

Важливу функціональну роль у мережевій структурі РТРС виконують заповідно-рекреаційні території (НПП і РЛП) і штучно створені заповідні об'єкти (ботанічні сади, дендрологічні парки, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва), оскільки в їх межах запроваджено диференційовані режими природокористування з нормуванням рекреаційних навантажень.

Національний природний парк "Кременецькі гори" розташований в межах Кременецького району на півночі Тернопільської області загальною площею 6951,2 га. 96,7% території національного природного парку "Кременецькі гори" займають ліси, що свідчить про потенційне багатоаспектне використання парком природних рекреаційних ресурсів. Більшість території НПП є придатною для пішого, кінного прогулянкового туризму, є перспективи розвитку парапланеризму, велосипедних, мотоциклетних, квадроциклетних, автомобільних горбогірних трас через значну пе-

нецького району на півночі Тернопільської області загальною площею 6951,2 га. 96,7% території національного природного парку "Кременецькі гори" займають ліси, що свідчить про потенційне багатоаспектне використання парком природних рекреаційних ресурсів. Більшість території НПП є придатною для пішого, кінного прогулянкового туризму, є перспективи розвитку парапланеризму, велосипедних, мотоциклетних, квадроциклетних, автомобільних горбогірних трас через значну пе-

ресіченість місцевості. Поблизу парку можливий розвиток спортивного полювання. В межах території НПП досить розвинутим є екскурсійний туризм, особливо в межах м. Кременця з його численними історичними пам'ятками. Також варто відзначити можливості для розвитку гірськолижного спорту: в Кременеці функціонує єдина в Україні санна траса, рельєф є сприятливим для розвитку гірськолижного спорту, є функціонуючі трампліни.

Понад 70% території НПП "Мале Полісся" в цілому є сприятливими для розвитку рекреаційної діяльності. Обмежуючим чинником розвитку рекреації є Хмельницька атомна електростанція, яка знаходиться на відстані кількох кілометрів на північ від НПП. Можливі аварійні викиди завжди виступатимуть стримуючим фактором у розвитку рекреаційної діяльності парку.

Незважаючи на високу привабливість природних рекреаційних ресурсів територія НПП "Мале Полісся" має низку лімітуючих факторів розвитку рекреаційної сфери, основними серед яких є:

- парк знаходиться поза основними транспортними магістралями;
- рекреаційна і транспортна інфраструктури парку є слаборозвинутими;
- структурна одноманітність ландшафтних комплексів

Отже близько 70% ландшафтів НПП "Мале Полісся" мають середній і високий рекреаційний потенціал ландшафтних ресурсів, що свідчить про високу рекреаційну придатність малопорушених лісових ландшафтів парку. Найвищу рекреаційну привабливість мають незаболочені лісові масиви з численними озерами і потічками.

В межах НПП «Кармалюкове Поділля» функціонує ряд еколого-освітніх стежок і туристичних маршрутів, апробованих рекреантами. Серед них:

- туристичний комбінований маршрут «Загублений світ», частина якого проходить раритетною вузькоколійною залізницею, а частина - піша подорож у світ природи. Ви маєте можливість ознайомитись з мальовничою природою Поділля, побувати в центрі старообрядництва Поділля «Куренівське тримонастир'я», змістовно провести дозвілля;

- туристичний маршрут «У гості до сусідів», який проходить по вузькоколійній залізниці до м. Гайворон. Під час подорожі можна ознайомитись з роботою залізнично-дорожнього ДЕПО, побачити цікаві експонати в краєзнавчому музеї, відвідати гранітний кар'єр, пограти на городочному корті. Маршрут включає в

себе певні атракції в межах зони діяльності Парку. Є можливість відвідати історичні пам'ятки, сучасний тваринницький комплекс, дегустувати мед на пасіці та багато іншого;

- еколого-краєзнавча стежка «Стежками партизанської слави». Тут можна проїхатись партизанським обозом, побувати у партизанській землянці, скуштувати куліш та зарядитися енергією лісу;

- одноденний зимовий туристичний маршрут «Весела Маланка» на якому туристам пропонується познайомитись з традиціями та звичаями святкування циганської «Маланки», які збереглись в первозданному вигляді, почути старовинні колядки і щедрівки, послухати виступи аматорських колективів, поринути в атмосферу свята;

- екологічна стежка «Вишенька» познайомить Вас з мальовничими панорамами природних ландшафтів. Даний маршрут передбачає відвідання ботанічної пам'ятки природи загальнодержавного значення «Терещуків яр», де зростає реліктова рослина – відкашник татарниколистий. На стежці є обладнане зручне місце для відпочинку, а численні джерела втамовують спрагу подорожнього.

Оскільки національний парк створено на основі ландшафтного заказника, то це позначилось на виникненні ряду проблем функціонування рекреаційної діяльності. До основних проблем рекреаційної сфери НПП можна віднести: транспортну, інфраструктурну, логістичну.

Транспортна мережа представлена дорогами з твердим покриттям, підсипними шляхами, ґрунтовими дорогами загального користування, що використовуються в якості господарських і протипожежних. Проблемою для якісного обслуговування відвідувачів Парку є низька якість автомобільних доріг (а на окремих ділянках їх відсутність).

Інфраструктурна проблема проблеми полягає у відсутності достатньої кількості місць відпочинку на території НПП. Вирішення проблеми можливе шляхом створення нових місць відпочинку різних типів, включаючи не тільки пасивний відпочинок, але й такі його види як пізнавальний та активний.

Логістична проблема полягає у відсутності системи перевезення туристів. Розташування Парку на межі двох областей, на значному віддаленні від обласних центрів обумовлює погану транспортну доступність громадського транспорту як у межах Вінницької області, так і між областями.

Проведений аналіз видів рекреаційної діяльності в межах основних рекреаційних об'єк-

тів показав певні відмінності в межах окремих ландшафтних комплексів Дністровської долини НПП «Дністровський каньйон».

На основі поєднання природних рекреаційних ресурсів і видів рекреаційних занять, можна виокремити кілька ландшафтно-рекреаційних комплексів: Коропецький (Монастирський ЛРР), Бучацько-Язлівецький, Скомороський, Золотопотоцький (Бучацький ЛРР), Червоногородський, Касперівський рекреаційні комплекси та Заліщицький рекреаційний вузол (Заліщицький ЛРР), Скала-Подільського, Борщівського, Дністровського-Збруцького комплексів (Борщівський ЛРР).

У межах Коропецького ЛРР основними рекреаційними об'єктами виступають долина Дністра з притоками, Коропецький палац графа Бадені, низка заповідних об'єктів.

В межах Бучацького ЛРР основними рекреаційними об'єктами виступають дитячі табори відпочинку та туристичні бази, які обумовлюють оздоровчий тип спеціалізації та численні природні рекреаційні об'єкти, що сприяють розвитку пізнавального типу спеціалізації даного району.

Наступним ландшафтно рекреаційним районом Придністер'я є Заліщицький ЛРР який включає територію Червоногородського і Касперівського ландшафтно-рекреаційних комплексів та Заліщицького рекреаційного вузла. Аналіз рекреаційних об'єктів та типів рекреаційних занять дозволяє виділити лікувально-оздоровчу та пізнавальну рекреаційну спеціалізацію даного ЛРР.

Борщівський ЛРР формується в межах Скала-Подільського, власне Борщівського і Дністровсько-Збруцького ландшафтно-рекреаційних комплексів. Основними рекреаційними об'єктами є печери, геологічні відслонення та інші пам'ятки природи. Тому основними типами рекреаційних занять є спортивний (спелео-, водний-, піший види туризму) та пізнавальний (огляд культурно-історичних та природних ландшафтів і пам'яток).

У межах НПП «Подільські Товтри» ландшафти сприятливі для рекреації складають близько 28% території, понад 70% ландшафтів є малоприсадибними для рекреаційного використання, через їх розораність, забудованість, низьку естетичну привабливість та екологічну безпечність. Це ще раз підтверджує факт, що сучасна площа НПП "Подільські Товтри" є необґрунтовано великою, і може бути скорочена в три рази.

Більшість ландшафтів НПП "Подільські Товтри" мають середній і низький рекреаційний потенціал ландшафтних ресурсів, що свід-

чить про невисокі рекреаційні можливості антропогенізованих ландшафтів парку. Найвищу рекреаційну привабливість мають річково-долинні ландшафти Дністра і його допливів та горбогірно-пасмові ландшафти Товтровоного кряжу.

Варто вказати на низку проблем у функціонуванні НПП які необхідно вирішувати у майбутньому:

- Невідповідність функціонального зонування чинним нормативам.
- Спотворена структура земельних угідь (60% парку займає рілля).
- В межах парку нараховується близько 20 заказників, в тому числі і загальнодержавного значення, які не включені в межі заповідної зони, натомість знаходяться в межах зони регульованої рекреації.
- Наявність крупних промислових підприємств (наприклад, Подільського цементного заводу).
- Нерівномірна зосередженість туристичної інфраструктури – в основному заклади обслуговування зосереджені у Сатанові, Кам'янець-Подільському, його околицях та долині Дністра.
- Проблеми транспортної інфраструктури у віддалених місцевостях.

У зв'язку з цим необхідно облаштувати під'їзні шляхи, розвивати рекреаційну інфраструктуру: засоби розміщення, харчування та обслуговування туристів, різноманітні пункти прокату, тощо, облаштувати в межах парку піші, велосипедні, кінні, та інші маршрути, обладнати вказівниками на кількох мовах, всіляко сприяти розвитку сільського зеленого та агротуризму в межах парку. Необхідними вважаємо заходи щодо оптимізації площі парку в цілому (наприклад виключення зі складу НПП території Подільського цементного заводу), так і докорінної зміни функціонального зонування парку за рахунок збільшення заповідної (до 15%) та рекреаційних зон (до 50%). До прикладу, збільшити зону стаціонарної рекреації можна шляхом включенні до неї історичної частини Кам'янця-Подільського, м. Сатанів, інших населених пунктів.

Висновки та перспективи використання результатів дослідження.

Національні природні парки Поділля істотно різняться між собою не тільки особливостями природних та історико-культурних ресурсів, вони відрізняються за частками базових категорій земельних угідь, величинами функціональних зон, частками ландшафтів з високим рекреаційним потенціалом, складністю екологічних проблем. Результати дослідження мо-

жуть бути враховані при розробці чергових Проектів організації території НПП, реалізації обласних програм розвитку рекреації і туризму в регіоні, залучені до цих програм місцевих територіальних громад. Розширювати участь туристів в ознайомленні з традиціями та звичаями місцевих свят, які збереглися в первозданному вигляді, почути старовинні колядки і щедрівки, послухати виступи аматорських колективів, поринути в атмосферу свят. Зауважено, що розвиток туризму і рекреації супроводжується створенням належної інфраструктури, розробкою

туристських маршрутів, освоєнням нових зон відпочинку, формуванням специфічного туристичного продукту. Цей поступальний розвиток потребує розробки спеціальної стратегії територіального розвитку, механізмом здійснення якого має бути процедура ландшафтного планування. Необхідність визначення просторових меж композиційних елементів туристсько-рекреаційних систем продиктована доцільністю їх співставлення з ландшафтною структурою території і аналізом адекватності правового режиму земле- і природокористування.

Література:

1. Денисюк, Г.І., Воловик, В.М. (2009). Рекреаційні ландшафти Поділля. Вінниця: ПП «Едельвейс & К».
2. Міщенко, О.В. (2012). Конструктивно-географічне обґрунтування розвитку екологічного туризму в національних природних парках. Дисертація канд. геогр. наук: 11.00.11, Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів.
3. Худоба, В.В. (2013). Конструктивно-географічні засади оптимізації функціонування регіональних ландшафтних парків Західного Волино-Поділля.- Дисертація канд. геогр. наук: 11.00.11, Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів.
4. Царик, П.Л. (2017). Оцінка рекреаційної придатності ландшафтів національного природного парку «Кармелюкове Поділля». Наукові записки ТНПУ. Серія: географія, №2, С.100-107.
5. Царик, П.Л. (2017). Оцінка рекреаційної придатності ландшафтів Національного природного парку "Кременецькі гори". Наукові записки ТНПУ. Серія: географія. Тернопіль: СМП «Тайп». №1, С. 118-124.
6. Царик, П.Л. (2017). Оцінка рекреаційної придатності ландшафтів Національного природного парку "Кармелюкове Поділля". Наукові записки ТНПУ. Серія: географія. Тернопіль: СМП «Тайп». №2, С. 100-107.
7. Царик, П.Л. (2017). Підходи щодо оптимізації функціонально-просторової структури регіональної рекреаційної системи Поділля. Наукові записки ТНПУ. Серія: географія, №2, С.146-151.
8. Царик, П.Л., Царик, Л.П. (2017). Цінності, пріоритети та проблеми НПП «Кременецькі гори». Подільський регіон: виклики ХХІ ст. Матеріали Всеукр.наук-практ. конф. Тернопіль, 25 квітня 2017, С.144-150.
9. Царик, П.Л., Царик, Л.П., Кузик, І.Р. (2019). Національний природний парк «Кременецькі гори» у системі рекреаційного і заповідного природокористування. Science and society. Proceedings of the 9th International conference. Accent Graphics Communications & Publishing. Hamilton, Canada. P. 805-817.
10. Царик, П.Л., Царик, Л.П., Кузик, І.Р. (2020). Національний природний парк «Кармелюкове Поділля» та його роль у розбудові рекреаційної сфери. Public communication in science: philosophical, cultural, political, economic and IT context: Collection of scientific papers «ΛΟΓΟΣ» with Proceedings of the International Scientific and Practical Conference (Vol. 5), May 15, 2020. Houston, USA: European Scientific Platform. P. 58-62. <https://doi.org/10.36074/15.05.2020.v5.20>
11. Царик, П.Л., Царик, Л.П., Кузик, І.Р. (2021). Національний природний парк «Подільські Товтри», його туристична привабливість і транспортна доступність. II CISP Conference «SCIENTIFIC RESEARCHES AND METHODS OF THEIR CARRYING OUT: WORLD EXPERIENCE AND DOMESTIC REALITIES». Вінниця. С. 326-334. DOI 10.36074/grail-of-science.27.08.2021.065
12. Царик, П.Л., Царик, Л.П., Новицька, С.Р. (2019). Національний природний парк «Дністровський каньйон» та його місце в регіональній туристсько-рекреаційній системі Тернопільщини. The 5th International conference — Science progress in European countries: new concepts and modern solutions (February 28, 2019)ORT Publishing, Stuttgart, Germany. 1359 p.

References:

1. Denysyk, H.I., Volovyk, V.M. (2009). Rekreatsiini landshafty Podillia. Vynnytsia: PP «Edelweis & K».
2. Mishchenko, O.V. (2012). Konstruktyvno-heohrafichne obruntuvannia rozvytku ekolohichnoho turyzmu v natsionalnykh pryrodnykh parkakh. Dysertatsiia kand. heohr. nauk: 11.00.11, Lviv. nats. un-t im. Ivana Franka. Lviv.
3. Khudoba, V.V. (2013). Konstruktyvno-heohrafichni zasady optymizatsii funktsionuvannia rehionalnykh landshaftnykh parkiv Zakhidnoho Volyno-Podillia.- Dysertatsiia kand. heohr. nauk: 11.00.11, Lviv. nats. un-t im. Ivana Franka. Lviv.
4. Tsaryk, P.L. (2017). Otsinka rekreatsiinoi prydatnosti landshaftiv natsionalnoho pryrodnoho parku «Karmeliukove Podillia». Naukovi zapysky TNPU. Serii: heohrafiia, №2, S.100-107.
5. Tsaryk, P.L. (2017). Otsinka rekreatsiinoi prydatnosti landshaftiv Natsionalnoho pryrodnoho parku "Kremenetski hory". Naukovi zapysky TNPU. Serii: heohrafiia. Ternopil: SMP «Taip». №1, S. 118-124.
6. Tsaryk, P.L. (2017). Otsinka rekreatsiinoi prydatnosti landshaftiv Natsionalnoho pryrodnoho parku "Karmeliukove Podillia". Naukovi zapysky TNPU. Serii: heohrafiia. Ternopil: SMP «Taip». №2, S. 100-107.
7. Tsaryk, P.L. (2017). Pidkhody shchodo optymizatsii funktsionalno-prostorovoi struktury rehionalnoi rekreatsiinoi systemy Podillia. Naukovi zapysky TNPU. Serii: heohrafiia, №2, S.146-151.
8. Tsaryk, P.L., Tsaryk, L.P. (2017). Tsinnosti, priorytety ta problemy NPP «Kremenetski hory». Podilskyi rehion: vyklyky KhKhI st. Materialy Vseukr.nauk-prakt. konf. Ternopil, 25 kvitnia 2017, S.144-150.
9. Tsaryk, P.L., Tsaryk, L.P., Kuzyk, I.R. (2019). Natsionalnyi pryrodnyi park «Kremenetski hory» u systemi rekreatsiinoho i zapovidnoho pryrodokorystuvannia. Science and society. Proceedings of the 9th International conference. Accent Graphics Communications & Publishing. Hamilton, Canada. P. 805-817.
10. Tsaryk, P.L., Tsaryk, L.P., Kuzyk, I.R. (2020). Natsionalnyi pryrodnyi park «Karmeliukove Podillia» ta yoho rol u rozbudovi rekreatsiinoi sfery. Public communication in science: philosophical, cultural, political, economic and IT context: Collection of scientific papers «ΛΟΗΟΣ» with Proceedings of the International Scientific and Practical Conference (Vol. 5), May 15, 2020. Houston, USA: European Scientific Platform. R. 58-62. <https://doi.org/10.36074/15.05.2020.v5.20>
11. Tsaryk, P.L., Tsaryk, L.P., Kuzyk, I.R. (2021). Natsionalnyi pryrodnyi park «Podilski Tovtry», yoho turystychna pryvablyvist i

transportna dostupnist. II CISP Conference «SCIENTIFIC RESEARCHES AND METHODS OF THEIR CARRYING OUT: WORLD EXPERIENCE AND DOMESTIC REALITIES». Vinnytsia. S. 326-334. DOI 10.36074/grail-of-science.27.08.2021.065

12. Tsaryk, P.L., Tsaryk, L.P., Novytska, S.R. (2019). Natsionalnyi pryrodnyi park «Dnistrovskiy kanion» ta yoho mistse v rehionalnii turystyko-rekreatsiinii systemi Ternopilshchyny. The 5th International conference — Science progress in European countries: new concepts and modern solutions (February 28, 2019) ORT Publishing, Stuttgart, Germany. 1359 p.

Abstract:

Petro TSARYK, Oksana OLYVKO, Ihor VITENKO. NATIONAL NATURAL PARKS OF PODILLIA IN THE SYSTEM OF REGIONAL RECREATIONAL NETWORKS

Within the framework of the concept of a regional tourist and recreational system, the role and place of the national natural parks of Podillya, their spatial and functional features, the structure of functional zones, the distribution of land as functional and planning elements of the regional tourist and recreational system of Podillya are considered. The functional role and significance of five NNPs of Podillya are revealed: Kremenetski Gory, Male Polissya, Dniester Canyon, Podilski Tovtry, Karmalyukove Podillya. The main attention is paid to the analysis of functional zones as the ability of national parks to perform basic reserve and recreational functions. Violations of legislative and legal norms, in particular the Regulations on the Project for the Organization of the National Natural Park Territory during the creation of the NNP "Podilski Tovtry", are revealed. The share of recreational zones is 5.45% with a norm of 50.0%, the reserve zone is 0.61%, with a norm of about 20%, the economic zone of the park occupies 94.94% of its territory with a norm of 20.0 - 30.0%. It turns out that the largest NPP of Ukraine in terms of area was created by including mainly agricultural landscapes, residential landscapes, industrial and road infrastructure in its composition. More than 70% of the park's landscapes are unsuitable for recreational use, due to their plowing, building up, low aesthetic appeal and environmental safety.

A number of organizational and environmental problems of national natural parks are unresolved, namely:

- the problem of functioning within the territories of parks of an excessive number of industrial and agricultural enterprises;
- lack of productive cooperation between the NNP teams and the leadership, residents of local territorial communities in the development and implementation of joint projects, park development programs;
- laying of roads with hard gravel surface in NNPs with poorly developed transport infrastructure;
- inclusion of representatives of local governments in the scientific and technical councils of parks, etc.

National natural parks require constant reform in accordance with the basic regulatory provisions and documents, paying attention to the peculiarities of development, their place and role in the regional tourist and recreational system.

It is noted that the development of tourism and recreation is accompanied by the creation of appropriate infrastructure, the development of tourist routes, the development of new recreation areas, the formation of a specific tourist product. This progressive development requires the development of a special territorial development strategy, the mechanism for the implementation of which should be the landscape planning procedure. The need to determine the spatial boundaries of the compositional elements of tourist and recreational systems is dictated by the expediency of comparing them with the landscape structure of the territory and analyzing the adequacy of the legal regime of land and nature use.

Keywords: regional tourism and recreational system, Podillia National Park, functional planning elements.

Надійшла 21.10.2024 р.